

Comentari bibliogràfic sobre obres referides al viatge de l'*Stanbrook* d'Alacant a Orà

Ricard Camil Torres Fabra

Cita bibliogràfica: Torres Fabra, Ricard Camil. «Comentari bibliogràfic sobre obres referides al viatge de l'*Stanbrook* d'Alacant a Orà». *Revista Argelina* 22 (2025): 127-146. doi: [10.14198/RevArgel.32731](https://doi.org/10.14198/RevArgel.32731)

Francisco ESCUDERO GALANTE: *Pasajero 2058. La odisea del Stanbrook y del exilio republicano que partió desde el puerto de Alicante*, San Vicente del Raspeig, Editorial Club Universitario, 2002, 160 pàgs.

Rafael TORRES: *Los naufragos del Stanbrook*, Sevilla, Algaida Editores, 2004.

Isabel BELTRÁN ALCÁZAR: *Stanbrook. Vivencias de un exilio*, Tavernes Blanques, L'Eixam, 2016.

Laura GASSÓ, David CORONADO, Empar JUAN, Pilar BONET, Rafa ARNAL: *Operació Stanbrook. Homenatge a la memòria republicana.*, Tavernes Blanques, L'Eixam +DVD, 2016, 169 pàgs.

Manuel LLOBET MARÍN: *El pasajero del Stanbrook. Tragedia y memorias de un exiliado español*, La Vall d'Uixó, Centre d'Estudis Vallers/Ajuntament de La Vall d'Uixó, 2019, 247 pàgs.

Els treballs que a continuació presentem es basen directament o indirectament en la notabilitat que va jugar el mercant *Stanbrook* a l'exili d'última hora de més de 2.500 republicans des del port d'Alacant. Almenys trobem unes vint-i-sis obres en què el carboner apareix en els seus títols corresponents, sense comptar articles, publicacions que li dediquen part del seu contingut, fins i tot blocs, cosa que parla per si sol de l'atracció que ha exercit l'odissea del vaixell tant en la investigació històrica, memòries, diaris, obres divulgatives, com en els estudis del final de la guerra espanyola o/i les conseqüències. Així

Autor: Ricard Camil Torres Fabra, Universitat de València, rctorresfabra@hotmail.com,

Licència: Este trabajo se comparte bajo la licencia de Atribución-NoComercial-CompartirIgual 4.0 Internacional de Creative Commons (CC BY-NC-SA 4.0): <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

doncs, hem escollit les obres referides amb la finalitat de calibrar-les des de diferents angles per acabar convergint en una explicació del que ens aporten sobre el tema.

Francisco Escudero aborda les vivències d'un dels components dels exiliats republicans, l'apuntat a la llista de passatgers amb el número 2058 qui, suposem per les dedicatòries, es tracta d'un familiar seu. L'obra està elaborada en termes de narrativa guiada per fets reals i comprovats fins ara, als quals incorpora elements de ficció i per arrodonir la trama abordada incorpora els diàlegs necessaris que ajuden a potenciar la novel·la.

La seqüència comença a Oriola, on entre altres qüestions explica l'estereotip dels falangistes locals, i a continuació comenta la situació internacional a finals de la guerra —entrada de les tropes del III Reich a Praga, etc.— per enllaçar amb la caiguda final de la República amb el reconeixement de Franco per la Gran Bretanya i França, la dimissió d'Azaña i la imminent identificació dels Estats Units amb els vencedors. D'aquesta manera s'arriba a la situació del port d'Alacant el mateix 28 de març de 1939, del que apunta: *redil de concentración de la gran desbandada final* (pàg. 65), mentre fa un repàs sobre alguns vaixells que havien traslladat republicans a l'exili, citant l'*Haionga* (sic) des d'Alacant, el *Lizardieux* des de València i *El Campillo* des de Cartagena. Al port alacantí bullia una enorme gentada, dotzenes de milers de persones (sic), desesperades davant l'absència dels vaixells de la Comissió Internacional d'Evacuació. Amb tot es va realitzar un triatge que fet i fet s'utilitzaria per pujar a l'*Stanbrook*, que al final salparia a les 11 de la nit rumb a Orà amb 2638 passatgers a bord completament abarrotat (noti's el desfasament horari i la xifra d'exiliats) de tot tipus de condició, destacant al seu entendre *cien extranjeros, la mayoría técnicos que trabajaban para la República* (pàg. 67).

No fa cap referència a la travessia. En canvi, recalca les condicions infames que els passatgers van haver de patir durant el temps que van estar detinguts a la dàrsena del port aegelià, tot i que el protagonista —militant de les JSU— va poder desembarcar al sisè dia de la seua arribada, sent vacunat i fitxat com la resta del passatge i ubicar-se en un magatzem on va poder dutxar-se, però sense comoditats i allà va rebre notícies del que havia passat al port d'Alacant després de la seua partida, com ara que el *Winnipeg*, capaç de transportar 6.000 persones no va sortir del port en no dur escorta o de l'intent de crear una zona internacional, *pero no había tropas extranjeras para ello*. Sorprenentment relata la concentració del camp dels Ametllers i després la distribució dels interns entre el camp d'Albatera, el castell de Santa Bàrbara i d'altres (pàg. 72).

El protagonista va poder escapolar-se i pujar a bord del vaixell veneçolà, *El Rosario*, per traslladar-se a la França europea pagant-se el trajecte a can-

vi de treball acabant desembarcat a Marsella en un dia indeterminat de juliol de 1939 (la qual cosa tampoc encaixa cronològicament amb allò apuntat anteriorment). A França va viure clandestinament, treballant com a mosso de magatzem al port marsellès, atabalat per témer de ser repatriat comptant amb l'ajuda constant de simpatitzants de la República. Aquesta por el va fer traslladar-se a París amb l'esperança de mantenir millor el seu anonimat. L'esclat de la Segona Guerra Mundial el va sorprendre a la Ciutat de la Llum i a finals de setembre es va allistar al servei sanitari de la Creu Roja francesa, i en aquest punt el relat es trasllada a les accions bèl·liques alemanyes de Dinamarca, Noruega i Bèlgica, per enllaçar amb la rendició francesa —disfressada d'armistici— encara i que *los alemanes trataron bien a los franceses, París se puso peligroso*. Detingut per soldats alemanys juntament amb altres va declarar que era infermer. El van enviar directament a Magdeburg, a una macrofàbrica d'avions escapant així del camp de concentració o de treballs forçats, on hi va passar dos anys sense pronunciar ni una sola paraula en castellà. A la fàbrica va fer les funcions de mosso, participant del mercat negre que actuava a la fàbrica; així va aconseguir llibres de medicina perquè volia convertir-se en metge.

Gràcies al suborn d'un vigilant —no diu com— va escapar el mes de setembre del 1942 a penes complerts els seus 23 anys. A aquest miracle li va seguir el seu ingrés a la Resistència. Detingut, va ser ingressat al camp de concentració d'Althausen, el 1943. Alliberat el 3 d'abril de 1945 va marxar als Estats Units, becat per estudiar Medicina, arribant a l'octubre de 1945 a Boston, graduant-se com a cirurgia el 1951, oferint-li un sou altíssim per marxar a la guerra de Corea, però alhora li va arribar una carta de la seua mare comunicant-li que podia tornar a Espanya Sense pensar-ho dues vegades, va sortir del port de Nova York el 7 de febrer i 15 dies després atracava a Santander prèvia escala a Plymouth. Ja a la terreta, va treballar com a metge rural per compte propi per passar després a la Seguretat Social. Als anys 60 va contactar amb les esquerres. Als 70 va participar en la constitució del PSOE a Oriola i altres pobles.

En definitiva, estem davant d'una novel·la de narrativa àgil i rica en metàfores i altres figures literàries dignes de ser ressaltades, però el títol de la qual escapa de lluny al que s'espera trobar el lector, ja que al port d'Alacant amb prou feines li dedica dues pàgines, la travessia de l'*Stanbrook* no arriba a la pàgina i la seua estada a Orà —de gairebé tres mesos— ocupa tres pàgines.

L'obra de Rafael Torres, *Los náufragos del Stanbrook* (2004), té més de setanta personatges, uns reals i altres ficticis, s'alternen circularment en el relat d'aquesta novel·la que, malgrat el títol, se centra més en els successos de març de 1939 al port d'Alacant que a la figura de l'*Stanbrook*; mentre que les relacions —també unes reals i altres fictícies— que s'entaulen als molls alacantins,

per donar pas generalment a flashbacks que de vegades ens porten al període republicà i en la majoria de les ocasions a situacions centrades en l'etapa bèl·lica, de manera que desfilen des de Mola fins a Segismundo Casado; però mai de manera cronològica. Fins i tot dedica vuit pàgines a Gumersindo de Estela i la presó de Torrero, els afusellaments a les rereguardes, els successos del maig del 1937 de Barcelona, l'obertura de la suposada ambaixada de Siam pels anarquistes a Madrid, a la qual dedica set pàgines, etc. juntament amb un gran nombre de microbiografies.

La novel·la de Rafael Torres situa la seua acció principal en els últims dies de la República, donant-la per finalitzada amb la metàfora que dóna nom a la seua obra: els naufragis de terra: els que “naufraguen” al port d'Alacant en no poder fugir d'una sort prenyada d'incerteses i desastres, i altres naufragis que es converteixen com a tals en trepitjar terra algeriana després de desembarcar de l'*Stanbrook*, quedant així en una situació similar a la dels anteriors: el negre futur que els espera i ho saben. Per tant, estem davant d'un treball que barreja la duresa del moment —i per extensió al període republicà i a la guerra— amb ficció utilitzada com a mitjà de reforçar un relat ple d'heroïcitats inútils com la resistència o enfrontar-se a si mateix en situacions extremes, com de particularismes —de vegades compartits— que redueixen l'existència dels personatges a un destí comú. És per això que l'obra està plena de figures literàries que potencien el seu sentit existencialista immers en una tragèdia, sobretot recurrent a metàfores consistents.

El sentit desesperançador que guia el relat així ho confirma. *Es el fin de mundo*, exclama un dels personatges en arribar al port d'Alacant el 28 de març de 1939 (pàg. 37), per a continuació passar a descriure a l'aterratge de l'*Stanbrook*, xifrant en 3500 les persones amuntegades la llista més els que va deixar Dickson i la travessia del navili, sempre assetjat per la Marina franquista, submarins italians, etc. En definitiva, una narració literària que fa justícia amb la història.

Les memòries d'Isabel Beltrán ofereixen diverses virtuts que les converteixen en una obra que cal tenir present a l'hora d'examinar l'exili republicà al Nord d'Àfrica. En primer lloc, disposem d'escasses obres similars, és a dir de dones; d'altra banda, la seua estructura recurrent a la puntualització particular permet que la narració tinga una força especial, i sobretot perquè ens proporciona un punt de vista exclusivament femení, repetim, els sentiments del qual apareixen en tota la seua extensió; a diferència de les memòries masculines a què hem tingut accés trobem contínues referències, com és natural, a l'enyorança —de la terreta, de la família, etc.—, però el tracte que Isabel ofereix de les mateixes ressalta pel seu vigor existencial no exempt de tendresa. A això cal afegir una certa formació de l'autora que li permet atraure l'atenció

del lector, encara que el text no siga lliure de prejudicis. Comprensibles, però prejudicis al capdavall.

El 28 de març de 1939, Nazario González, soldat, marit d'Isabel, es va presentar al seu domicili d'Elx, amb passaports per a tota la família amb la pretensió de marxar a Mèxic via França. La dona no sabia res dels seus germans (la seua germana seria violada per un militar franquista i el seu germà Andreu aniria a parar a un camp de concentració) ni de cosins i amics que eren al front, però el més urgent era marxar. No van trigar a posar-se en la feina duent a tota presa un maletí amb roba interior i una coberteria de plata embolicada en una mantellina de nadó per anar tirant. Així van travessar la població a la vista de tots i no exempts de burles i impropis (Beltrán explica més tard que alguns d'ells foren afusellats).

No van trigar a arribar al port d'Alacant i assegurar els passatges per a l'*Stanbrook*. Isabel va calcular uns quatre mil embarcats i afirma que no va quedar ningú als molls després de passar la duana (pàg. 15). Posteriorment s'assabentaria dels successos ocorreguts al port, però poc després de partir una bomba llançada per un avió franquista va caure al lloc on havien estat ancorats, mentre que el capità es movia per coberta demanant, més que ordenant, que el passatge deixés de moure's ja que el navili podia bolcar. En un moment determinat, el *Stanbrook* va canviar de rumb dirigint-se cap a les Balears deslligant-se el pànic entre el passatge avisat pels crits de "Traïció!", pronunciats per aquells que coneixien de navegació.

La resta del viatge va ser viscut per Isabel atenent les necessitats bàsiques de la seua família i saciar la seua curiositat sobre la resta del passatge: es va repartir una truita de patates amb el seu marit i uns bunyols de farina per als nens. Observant els qui els envoltaven —van viatjar a coberta— afirma que allà es trobava *gente de todo tipo: Una secretaria -no diu més- de porte cuidado y cubierta de pieles, de la que sabía que llevaba joyas ocultas para pasar la aduana, altre tenía pinta de aristócrata* (pàg. 21), i deduí per les seues actituds que *quienes más sufrieron las penurias del trayecto fueron los de buenas costumbres*. Afirmar també que es van donar casos de furt i es va adonar de l'absència de solidaritat: *nadie compartía nada* (pàg. 22). Així mateix, es va adonar de la incomoditat de gran part dels viatgers per la dificultat d'accedir als lavabos, ja que l'ordre establert per a això estava regulat per l'ordre de llista dels embarcats, de manera que no pocs van optar per fer les necessitats directament al mar.

Això sí, més que una altra cosa, l'ansietat era el denominador comú dels sentiments del passatge, sotmès contínuament a les ordres de no moure's. Se *podía tocar el agua con las manos y uno perdió los papeles* provocant problemes per mantenir estable el vaixell, sentint-se contínuament *tosos, carraspeos, etc como cuando uno se prepara para la parada del tren* (pàg. 24).

Per fi es va arribar a Orà, on va desembarcar amb els nens i ancians per ser traslladats a sanitat per a la seua vacunació i després passar la duana, on els funcionaris només preguntaven si portaven armes. Algunes persones oferien xocolata i llepolies als nens. A continuació, van ser traslladats a l'antiga presó de Santa Cruz *construida por Cisneros* i d'allà a Mars el Kesir, molt a prop d'Orà i va observar l'*African Trader* sotmès a quarantena, igual que passaria a estar l'*Stanbrook* i va tenir l'ocasió de veure com barcasses amb gent desitjosa d'ajudar s'acostava al vaixell. Alguns cridaven per saber si era a bord algun familiar, amic o conegut, obsequiaven -i venien- tabac, llaunes de llet, sabó, roba, brou, cafè, premsa —així es van assabentar de les represàlies—, etc. es llençaven paperets amb noms i adreces per posar-se en contacte amb familiars, amics, coneguts, etc.

Isabel apunta que hi va haver certa desconfiança de les autoritats franceses envers les dones. Segons sembla perquè *antes habían llegado marineros transportando en su barco un puticlub (sic) completo de Cartagena* (pàg. 31). La veritat és que van disposar de cel·les amb matalassos nets i així van anar passant els dies. El grup va ser traslladat a una platja d'Orà: Ain-el-Turk a un alberg acabat de construir per a les vacances escolars que li va fer la impressió d'un gran hotel, però sense moblar. Els nens van poder jugar als tobogans, etc. i les mateixes dones s'ocupaven de la cuina aprofitant-ho tot preocupades per la incertesa.

Al lloc s'acostaven curiosos que feien preguntes capcioses. Es tractava de dretans locals que no menyspreaven acostar-se per gaudir de la visió dels rojos vençuts. Algunes internes, portades pel nerviosisme *se tiraban encima como pedigüeñas* per a més alegria dels curiosos. En canvi afirma que la rebuda de molts francesos i residents espanyols va ser d'allò més correcta i solidària.

Per altra banda, diu que allí van estar bé i prompte el marit va fer arribar un missatge en un paperet a un cosí seu resident a Orà, que va fer els tràmits necessaris per treure tota la família per traslladar-la a casa de la sogra a Sidi Bel Abbés, ja que vivia sola i hi havia espai per a tothom. Bastants van poder sortir així. Fins i tot *una señora de Cartagena logró sacar a cuatro Pedro Martínez de distintas comisarias*, (pàg. 38).

La casa de la sogra del cosí *era muy bonita y todos muy atentos. Tutelados pero sin derecho al trabajo, pero hicimos muchas amistades. Vendimos el reloj de oro de mi marido y pudimos llevar a los niños al circo*. Van passar els dies i ella se sentia incòmoda pensant en la sort de la gran quantitat de gent interna als camps de concentració. A ells no els va faltar gens bàsic i al cap de dos mesos de la seua arribada una família de còmics els va oferir formar companyia teatre de sarsueles i qüestions similars, ja que ella cantava bé i el marit estava disposat a fer qualsevol cosa.

Com que hi havia molt d'emigrant el “teatre” (Companyia de Comedias Pinedo) per a Isabel anava bé, malgrat la seua por escènica perquè *nos permitía estar libre y juntos. No sé de dónde saqué tanto valor*. A més de que *teníamos un buen apuntador* que els treia del compromís (pàg. 46). El públic estava compost majoritàriament per socis de la Casa d'Espanya, de classe mitjana i obrers cultes amb mentalitat espanyola, alternant-se aquestes funcions amb *tournées* per localitats properes, cosa que els obligava a nombrosos canvis de residència, gairebé sempre en condicions molt modestes, però el salari resultava atractiu, ja que el propietari de la companyia repartia els ingressos a parts iguals.

Isabel va quedar embarassada —el 5 d'abril del 1940 donaria llum a un nen: Antonio Vicente— mentre que les nenes es trobaven escolaritzades, gairebé alhora que esclatava la Segona Guerra Mundial. Es va produir la mobilització general entre els joves, incloent-hi els exiliats. El seu marit no va estar mobilitzat per ser pare de família i el teatre es va suspendre, cosa que va arrossegar la família a viure de nou a la penúria, i tot i que Nazario va aconseguir un lloc de conserge al Centre Franco-Espanyol, que a causa de l'abundant nombre de jueus entre els socis era conegut com *Centro Judío*. *Las canciones del teatro hacían llorar a los españoles por la terreta*. Amb l'armistici signat amb els alemanys, *Pétain y su convenio con los alemanes sembraron el terror. Los centros de izquierda y los judíos fueron perseguidos, pero extrañamente no se cerró el Centro Judío*. (pàg. 46). *Los alemanes se hacían con todo. De nuevo al teatro. A mitad de función llegaba la Gestapo y había que camuflarse*. (pàg. 56).

No hi va haver més remei que buscar una ocupació menys exposada i la família es va dedicar a fabricar sabó per vendre'l de contraban i els dissabtes i diumenges es dedicaven a fer les seues funcions de “teatre” pels pobles, ja que la Gestapo no solia tenir activitat fora d'Orà.

Amb el desembarcament aliat de l'Operació Torch les coses van canviar. La vida va començar a normalitzar-se, va desaparèixer el mercat negre i es van anar donant permisos per exercir algunes professions i es va poder gaudir de nou de la vida social alhora que van millorar notablement els canals de distribució d'aliments i aconseguir certa estabilitat quotidiana, tant que es van poder permetre admetre un cec d'Elx que abans de perdre la vista va ensenyar a llegir a Nazario i pogueren permetre's assistència mèdica gràcies a un metge exiliat que tenia una consulta especial per a espanyols exiliats. No els va cobrar mai i com a modesta recompensa li feien regals. Malgrat tot, el nen posseïa una salut precària que els va obligar a un constant pelegrinar per hospitals que va fer efecte a Isabel que es deprimia cada cop més: *qué lejos teníamos entonces el porvenir* (pàg. 90).

Però també la va permetre conèixer altres realitats algerianes que van despertar el seu component xenòfob mostrant-se molt hostil amb els gitanos i

estereotipant els moros amb cert sentiment de superioritat: *los moros también los había limpios y elegantes que solían ir de blanco y muy peinados, pero que usaban perfume para cubrir el olor de grasa de borrego que llevan prendado en su piel y los que se vestían al estilo europeo, jóvenes estudiantes o empleados. Els denomina clase fanatizada. Pasar por un barrio moro era como retroceder siglos. Li impressionaven els tolits i la poligàmia li resultava repugnant i a més tenían muchos niños y mal criados... La esposa sale de la esclavitud del padre para entrar en la de su esposo, que la pagó su dote i segons ella, les malalties hereditàries, vicis i bogeries eren fruit de la seua cultura. Al principi els moros li feien compassió, però en conèixer-los la van provocar por perquè eren *traidores, hostiles, vagos y sucios, vengativos, celosos, egoístas, rituales religiosos*. No entenia res de la seua llengua, però opinava que moltes de les seues actituds es devien per haver estat colonitzats pels francesos (pàgs. 131-141), tot això escrit des del present dels anys 70.*

Mentre se sentia satisfeta de les seues relacions socials, però no s'adaptava completament a l'horari local de l'esmorzar de 12 a 13, a la cura dels nens, l'escola, etc. (p. 123) i pensant sempre a tornar, però mai no arribava l'ocasió i segons ella només hi havia una manera de tornar: fer-ho amb dignitat (pàg. 149). De fet, afirmava que *muchos se mantenían por su ideal*. De fet no falten reflexions existencialistes: *unos se trajeron allí a su familia, otros deshicieron la familia o hicieron otra, otros quedaron en espera y otros regresaron, pero muchas fallecieron en el exilio*, mientras que *los que llegaban contaban cosas escalofrantes, que, aunque se sospechaba les impresionaban y entristecían* (p. 128).

Isabel va reprendre la seua activitat teatral aconseguint actuar el 1946 al *Folies Bergère* d'Orà fins que el cansament li va provocar una anèmia, de manera que Nazario va haver de multiplicar els seus esforços entrant a treballar en una fàbrica d'espardenyes en què es col·locaven nombrosos il·licitans, mentre Isabel va aprendre a posar-hi i comprar una ràdio, que convertí el seu domicili en punt de reunió per escoltar Ràdio Nacional d'Espanya, la BBC i París amb l'esperança de que la situació internacional acabés amb Franco. Amb tot, les memòries mostren certa enyorança per aquells temps, convencent-se que la situació d'Espanya i dels exiliats es devia al fet que els republicans per la seua ingenuïtat, els altres partits per utilitzar-la per a les seues metes polítiques i el poble immadur havien conduït a la República al desastre. En canvi, pensava molt en els camps de concentració i les presons a Espanya, molts castigats simplement per pensar i se sentia culpable per estar fora de perill. Més tard va saber que les cartes que enviava al seu germà -va passar tres anys a la presó- no li arribaven, interceptades per la seua mare per evitar que se sabés el seu parador a Algèria.

Deu anys va anar la família d'un lloc a l'altre. *Por todas partes dejamos ami-*

gos. *Argelinos acogedores, activos, emprendedores, familias bondadosas*, però la por a la guerra civil a Algèria els va fer tornar. El 23 de juliol del 1949, van partir de l'aeroport d'Orà en una avioneta taxi de rebuig de guerra, quan millor els anaven les coses. L'avioneta efectuava el seu recorregut tres cops per setmana.

Sense cap dubte, una obra que enlluerna al mateix temps que ens mostra l'altra cara de la moneda de l'exili en centrar-se ex portes dels camps de concentració, de càstig i de treball francesos.

Operació Stanbrook (2016) és un treball coral que mostra el viatge èpic de l'*Stanbrook*, el destí posterior del passatge mitjançant testimonis directes o/i documentats per finalitzar amb la crònica de l'homenatge realitzat per diversos col·lectius memorials consistent a repetir la ruta seguida per Dickson i, un cop a terres algerianes, visitar alguns dels llocs que es van fer tristament famosos als exiliats; deixant darrere seu una estela d'homenatges, de reconeixements i de les seues estades en aquells *lieux de mémoire* de l'exili republicà com a símbol també de la tragèdia republicana. L'*Stanbrook* va ser el 16 d'agost de 1909, botat amb el nom de *Lancer*, en les drasanies de Willington per la *Tyne Iron Shipbuilding* per a la naviliera *Fisher Renwick Manchester-London Stamer* amb una eslora de 70'10 metres i 16'45 de màniga, contenia dos banys complets, i era capaç de desenvolupar una velocitat de d'onze nusos. En 1937 ho va comprar Jack Billmar, propietari de la *Stankope Steanship Company* i que amb el finançament de la República va anar ampliant la companyia comprant navilis per al subministrament de mercaderies als ports republicans al llarg de la guerra i rebatejat com *Stanbrook*.

Va participar a la sortida d'exiliats de Bilbao el 1937. Billerini el va vendre a una naviliera grega, *G. M. Mauroleon*, que li va canviar el nom pel de *Polyflouisios*. Mesos després va tornar a ser venut en obtenir subcontractacions de la *Cia France Navigation* creada per contractar vaixells de transport i gestionada sota recer i control del Partit Comunista Francès, que també va obtenir contractes del govern de la República per a subministraments i exportacions des dels ports del Mediterrani retornant-li el nom de *Stanbrook* amb Archibald al comandament.

Era el resultat de les gestions realitzades per Rodolfo Llopis i diputats afins a Largo Caballero per a l'evacuació dels socialistes més compromesos. El 9 de febrer, Llopis es va reunir a París amb José Calviño, Cap de l'Oficina Tècnica Espanyola, que van decidir enviar dos vaixells a Alacant i fons per aconseguir més vaixells i organitzar l'estada a Algèria. Llopis es va dirigir a Orà per organitzar amb l'ajuda de la CGT i la Federació Sindical Internacional una oficina als locals de la SFIO -Secció Francesa de la Internacional Obrera- i les seues tarifes van augmentar a mesura que ho feia el risc de patir l'activitat pirata

italiana al mar. En acabar la guerra civil, la Companyia va ser vetada als ports franquistes per la seua col·laboració amb la República. Fins al 19 de març de 1939 van arribar a les costes algerianes embarcacions petites amb capacitat per desplaçar pocs refugiats. Aquell dia va arribar l'*African Trader* amb 859 refugiats (hi ha qui augmenta la xifra a 1.250).

En un principi les autoritats franceses es van negar a rebre tanta gent, i els refugiats, davant la possibilitat de ser expulsats, van sabotejar el motor. Els funcionaris colonials esperaven només uns centenars de republicans, cosa que va donar pas a una hostilitat envers els nouvinguts que no van intentar mai dissimular. Fins i tot van provar d'enviar els navilis de refugiats a ports britànics com Malta o Gibraltar. Llopis, ajudat pel diputat socialista Marius Dubois, van aconseguir el desembarcament de dones i nens i part del passatge.

El mateix va estar amb el *Lizardrieux*: va passar la quarantena en condicions deplorables, cosa que no va impedir que les autoritats franceses cobraren les despeses d'estada per, a continuació, enviar els passatgers a camps de concentració, treball o de càstig per a construir el *Transaharià*, en els què no se'ls va atorgar en estatus de refugiats. Això després de l'armistici amb Hitler, la situació es va endurir més.

A Alacant, Dickson va desatendre les ordres de l'armador i va salpar cap a Orà amb una més que excessiva càrrega humana. Archibald Dickson va néixer a Cardiff a principis de 1892 en una família modesta. Va obtenir la seua capacitat el 1916 en plena guerra mundial convertint-se així en el capità més jove de la flota britànica. El 1938 va prendre el comandament de l'*Stanbrook* i va ser enfonsat pel submarí alemany V-572 -en altres fonts s'apunta U-57- sota el comandament del comandant Claus Kurth al port d'Anvers, perdent-se la vida de la tripulació al complet, incloent Dickson.

L'obra reproduïx la carta que va enviar ja en Orà en què explicava l'ariscada decisió del seu comportament al rotatiu *Sunday Dispatch*, de la qual extraïem el següent:

Orán, 2 al 3 de abril de 1939. El pasado 17 de marzo recibí la orden de ir a Alicante (donde llegó) sin problemas y hasta evité a un destructor franquista que le daba instrucciones de no entrar en Alicante, que ignoró y con ayuda del mal tiempo llegó al puerto a las 18 horas del 19 de marzo. El desorden reinante le impidió hacer nada hasta el 24 de marzo.

Sin noticias ni órdenes el 26 de marzo a Madrid donde los funcionarios le informaron que la futura carga encontraba en camiones de camino al puerto alicantino. Regresó y recibió un telegrama que le ordenaba zarpar inmediatamente. Al día siguiente llegó parte del cargamento: tabaco, naranjas y azafrán, que fueron depositados en el muelle.

Mientras tanto llegaron unas 1.000 personas con la pretensión de ser evacuadas y las autoridades portuarias le rogaron embarcarlos y trasladarlos a Orán y como poseían los pasaportes en regla podían desembarcar sin dificultades.

Dickson se debatió en su interior y optó por aceptarles a bordo por razones humanitarias. Los agentes de aduanas se encargaron de inspeccionar los pasaportes. Pero seguían llegando más evadidos, y los guardias y funcionarios decidieron unirse a la avalancha humana. Para evitar una catástrofe dejó que subieran todos a bordo.

Hacia las 20'30 embarcaron los últimos y ya había perdido la esperanza de cargar la mercancía ante la falta de espacio. La estampa que veía le recordaba uno de esos navíos de vacaciones por el Támesis, pero mil veces peor. No era ni comparable con un barco cargado de tropas en tiempos de guerra. Dio orden de partir dejando la pasarela colgando porque no podía subirla a bordo.

Al poco de salir se inició un bombardeo a la ciudad y al puerto. Cedió su camarote, al igual que sus oficiales a los más vulnerables.

Conforme avanzaban, mayor era la dificultad para mantener la quilla equilibrada y no volcar. No avistó ningún navío hostil. Se produjeron desmayos y le sorprendió que no hubiese más.

Hacia las 22 fondearon en una bahía al no tener autorización para entrar en el puerto pasando otra noche en malas condiciones y al día siguiente observó otros navíos españoles -sic- con refugiados, pero no llenos a reventar como ellos. Bajó y pidió permiso a los agentes portuarios pues resultaba imperativo que desembarcaran dadas las condiciones de todo tipo negativas.

Al día siguiente volvió a tierra consiguiendo que prácticamente la totalidad de mujeres y niños desembarcaran. Personas con barquitos se acercaban también a comerciar y consiguió que se suministrase pan.

En arribar a Orà, els passatgers de l'*Stanbrook* van patir una dura repressió en forma de quarantena, havent de suportar fins a vint dies sense rebre cap aliment i una vintena de dies més sense accedir a una altra alimentació que les sobres dels anteriors al costat del que es podia aconseguir gràcies a les barcasses que aconsegueixen acostar-se al vaixell, sense que faltaren negocis de matute.

Cert que dones, nens i ancians no van trigar a ser desallotjats de l'*Stanbrook* per les autoritats colonials franceses i ser allotjats precàriament, però va ser l'últim dels vaixells de l'exili al Nord d'Àfrica a buidar-se, sent els seus passatgers distribuïts pels camps "d'acollida" improvisats: el Castell de Santa

Cruz, el Fort de Mers-el-Kesir i Château-Nev, el Camp Morand (a Baghari), Suzzani-Baghar, el de Relizane i el de Djelfa (totes les dades de centres d'inter-nament a Algèria, Líbia, el Marroc i Tunísia es mostren en les pàgs. 28-30), on van proliferar els maltractaments.

De la resta de l'obra, la referida a l'estada dels memorialistes, es descriuen les seues activitats, que juntament amb el DVD producte del viatge, aconseguixen plasmar tant les seues intencions com els detalls de la permanència a terres algerianes.

El pasajero del Stanbrook. Tragedia y memorias de un exiliado español, narra les vivències de Manuel, amb mitja família malalta i l'altra al front, que van haver de sortir precipitadament cap a la salvació. Del port d'Alacant refereix que el governador civil d'Alacant, Manuel Rodríguez i el capità de l'*Stanbrook* van partir a Madrid el 25 de març per entrevistar-se amb els membres de la Junta de Defensa Nacional tornant dilluns, dia 27 i segons ell van portar l'autorització a l'*Stanbrook* per salpar amb prioritat per als Brigadistes Internacionals.

Llobet escriu que a Alacant la Junta no hi pintava res, i un cordó de guàrdies d'assalt i carrabiners impedia l'entrada al recinte. En obrir-se la duana per a equipatges i persones a les quatre, es va produir una allau humana que va sembrar el caos, i el capità Dickson es va dirigir a la gentada garantint que ningú quedaria a terra i a les 23 hores el vaixell va aixecar l'àncora.

Gairebé alhora, l'aviació feixista va vomitar algunes bombes que van caure a l'aigua i es va donar l'ordre de no encendre llums i fumar per evitar ser detectats per la flota franquista i els seus aliats, a més de mantenir un silenci sepulcral. Els nens no podien entendre-ho i esvalotaren fins que es van cansar i, atès el volum humà amuntegat a bord, atenien les seues necessitats fisiològiques per la borda sense complexos.

En arribar a Orà, les autoritats portuàries van exigir a Dickson abandonar el port abans que transcorregueren vint-i-quatre hores, i com a demostració que l'exigència anava de debò, l'esplanada del port estava totalment militaritzada per la gendarmeria, que no deixava passar ningú.

Manuel apunta que a la seua arribada hi havia *El Campillo*, amb 400 passatgers, els V-24, V-28 i V-31, amb uns 700 entre tots tres; el *Lezardrieux*, amb 328; el *Ronwyn*; 716; l'*Afrikan Trade* (sic), 859; l'*Stancor*, 106 (altres fonts apunten 111); mentre que en alguns avions van arribar 123 i s'havia de sumar el novíngut *Stanbrook* amb 3028 persones a bord, segons ell: 572 Socialistes 572. Comunistes 304. Republicans 540. Brigadistes internacionals 184. Dones 328. Nens 92 (de segur aquestes dades serien conegudes per Llobet amb posterioritat).

L'autorapunta que José Antonio Calviño Ozores, director de CAMPSA-Gentibus, va assegurar a Rodolfo Llopis en Orà, el 9 de febrer de 1939, que enviaria

a l'*Stanbrook* i el Margit (sic) a Alacant i vèncer els impediments que posava el govern francès (p. 37).

Els antifeixistes de la ciutat arribaven en vaixells pesquers oferint pa i conserves. Al cap de sis dies va arribar el primer ranxo fred i a l'altre, encara que molt deficient, calent. Manuel insisteix que durant aquells dies va comprovar l'egoisme humà dels que tenien contactes amb amics o familiars a terra algeriana i gràcies a ells les estretores els van ser més suportables, mentre que molts no tenien absolutament res ni tampoc mitjans per alleugerir les protestes dels seus estómacs.

Tampoc no es mostra gaire clement cap a les autoritats sanitàries algerianes, que van muntar tendes de campanya a l'esplanada del port per atendre malalts i dementats. Posteriorment seria el lloc de vacunació dels passatgers com ho havia estat amb els nens, les dones i els ancians.

En un d'aquells llocs va ser atès perquè la sarna li havia envaït tot el cos. Una infermera el va untar generosament amb pomades i va donar per acabada la cura. El problema és que es va haver de tornar a vestir amb la mateixa roba ensangonada i infectada i de nou a bord, cosa que va provocar la repulsa i impropis dels seus companys. *El médico Mario del Pino se lanzaba las manos a la cabeza*, apunta. I és que Llobet, a més, com tants altres, feia vuit dies que no menjava res i per si no n'hi hagués prou li resultava impossible evacuar.

Segons ell, el 10 d'abril es va donar ordre de sortida de les dones i els nens —no esmenta els ancians— que van ser enviats a l'antiga presó d'Orà. Les dones es van queixar al governador civil sol·licitant la sortida dels marits, a la qual cosa aquest va accedir a canvi que ho demanessin per escrit i certificaren la legalitat del matrimoni, però diu que pocs ho van poder demostrar. De nou, segons ell, a bord del *Stanbrook* es trobaven nombroses rameres professionals y *macarrones del Molite de Cartagena* (pàg. 40), als que retreu la mala imatge que donaven de la República.

Va desembarcar junt a un grup d'exiliats a mitjans d'abril i van anar a parar a un magatzem de blat envoltat de filferros d'arç i custodiats per guardians *negros* i almenys es trobava un espai habilitat per a visites, moltes les efectuaven curiosos i no pocs empresaris a la cacera de mà d'obra barata, entre els quals es va trobar amb un ancià mallorquí que se'n va apiadar pel seu lamentable estat. Es va oferir per rentar-li i desinfectar-li la roba, a la qual cosa es va negar per vergonya, però el vell va insistir i se la va lliurar. Quatre dies més tard se la va tornar neta i perfumada (no sabem amb quina vestida va romandre fins llavors), més pasta de dents, dos raspalls, dues pastilles de sabó perfumat, dues manyoples i tabac. Li va donar la direcció perquè pogués contactar amb la seua dona i així va ser. A més, van sol·licitar i van obtenir permís per mantenir-lo tutelat al seu domicili.

Manuel va comprendre que la colònia espanyola era potent a Orà i dins d'ella els valencians componien el grup més nodrit i la solidaritat que van demostrar amb els exiliats no va ser poca. Per demostrar-ho, ens posa l'exemple dels barbers de la localitat, que van decidir dedicar dilluns, dia de festa, a l'atenció gratuïta dels refugiats, mentre que una altra de les manifestacions solidàries provenia dels fumadors oferint-los tabac.

Sentint-se menys insegur i fràgil, va reprendre el seu interès per la política intentant conèixer en quina situació era l'enorme collectiu de l'exili. Per a la seua sorpresa, el primer que es va trobar a la premsa va ser una carta oberta de Santiago Carrillo al seu pare, Wenceslao, de finals d'abril a qui retreia la seua participació al cop de Casado al mateix temps que renegava de son pare —la feina de Llobet li dedica de les pàg. 46 a la 49— acusant la II Internacional de dividir l'esquerra i el seu pare de traïdor. Wenceslao va respondre també per carta oberta el 15 de maig de 1939, acusant el seu fill d'haver escrit la missiva al dictat de Passionària o Jesús Hernández; estant Stalin el responsable de tots els mals de la República haguts i per haver.

A l'escrit Wenceslao es considerava honrat socialista i es defensava *diciendo que en el único partido en el que se practican los valores de la democracia, honestidad y espíritu de sacrificio es el socialista* i de passada acusava Álvarez del Vayo de comunista infiltrat al PSOE —seria expulsat el 1946— afirmant que el socialisme inventat pel PCUS era un aparell per al seu servei, sense parar d'expressar l'afecte que sentia pel seu fill, gairebé tant com de burlar-se de Stalin: *Queridísimo jefe del proletariado del mundo entero* i aprofitant per refregar el seu suport a Negrín: *... el pueblo maldice el comunismo y a todos sus inspiradores ... Los comunistas son los responsables de la catástrofe europea ... Negrín actuaba al compás de Moscú ... todos nosotros nos unimos contra vosotros porque los discípulos de Stalin propugnaban la unidad, pero querían que Stalin mandara en España* i acaba acusant-lo de rentar el cervell al seu fill.

Això ens mostra què allunyada es trobava la unitat de l'exili republicà espanyol i que recompondre el Front Popular resultava una entelèquia, però seguint amb les vivències de Llobet, apunta que el comandant del centre era una bona persona. Gràcies a ell l'estada se'l va fer suportable. Organitzava activitats i permetia força autonomia als internats, de manera que va permetre tota mena d'actes: *aquello parecía un arca de Noé* (pàg. 50) degut, segons ell, a l'enorme diversitat social dels exiliats allí reunits, destacant —per a Llobet— els concerts, en bona mesura perquè entre ells hi havia el tenor Vicente Semper Bertomeu, del qual era admirador.

Però aquella sensació plaent, ateses les circumstàncies, no podia durar. A les dos de la matinada de l'1 d'agost van ser traslladats a l'estació d'Orà on van pujar a un tren el destí del qual els era desconegut. Al matí van arribar a

Relizane i van ser traslladats a un camp de concentració distant un km de la població. Allà els esperava un conjunt de barraques de fusta amb sostres de llauna. L'interior del recinte disposava de cuina, serveis mèdics, dutxa, safareig, vàters i enllumenat elèctric, però custodiat per *negros armados*. Manuel no es va emportar una mala impressió. Se sentia millor per poder estar més temps a l'aire lliure i va tenir la sensació que a la resta de la comitiva tampoc els desagradava, incloent-hi els professors, els mestres i els advocats, cap als quals no pocs, ell inclòs, sentien cert menyspreu per la seua superioritat intel·lectual (*siempre rodeados de libros*) i fins i tot van ser maltractats en ocasions.

Siga com fos, del seu record del camp no se'n desprèn que passés estretors ni fos objecte de maltractaments, etc. però en declarar-se la guerra, les racions de menjar van disminuir cada cop més fins a tal extrem que el "plat fort" va consistir en moniatos. Per contra, les queixes sobre el capatàs de la seua companyia de treball són notables –*era una mala bestia*–, un espanyol que intentava agradar als francesos. Es dedicaven a fer nyaps al nucli urbà i Manuel no feia fàstics a la seua tasca. El camp es va clausurar el 9 d'abril del 1940 i els republicans espanyols exiliats van ser enrolats forçosament en companyies de treball amb destinació al Sàhara amb la tasca de construir el *Transaharià*, de manera que van ser traslladats per ferrocarril en vagons abarrotats i amb ranxo fred per a quatre dies.

Tres dies més tard, caiguda la tarda, van arribar a Colomb-Bechar. D'allà van marxar a Bouarfa i foren instal·lats a tendes de campanya, rebent una alimentació de mala qualitat, reberen sandàlies, pantalons i capa amb caputxa -o siga una gellaba-. suportant un sol intens i amb dèficit de subministrament d'aigua, per la qual cosa ràpidament es va estendre la colitis, cosa que no va ser impediment o tal vegada per aquestes condicions perquè un dia es presentara el cònsol espanyol per convidar-los a tornar a Espanya. Se'n mofaren, malgrat els maltractaments que rebien i pitjors feines que realitzaven. Amb tot, al camp arribaven notícies, i Manuel va saber del rapte de Companys, Peiró, Cruz Salido i Zugazagoitia per la Gestapo. Aquell botí humà va ser pastura d'afusellaments.

Potser aquesta va estar la raó que el va moure a intentar escapar-se del camp. El cas és que va decidir contactar amb el cònsol d'Espanya a Orà notificant-li que havia rebut una carta de la seua dona en què expressava que necessitava vendre una finca i per això resultava imprescindible que li fes un poder notarial. Se li va contestar que se'l rebria presencialment al consolat d'Orà -controlat per alemanys i italians-. Va rebre el permís per al trasllat i la seua mentida li va permetre escapolar-se amb la sort de ser acollit per una família oriünda d'Astúries que coneixia des de la seua arribada.

No va durar gaire. El 6 d'octubre del 1941 va ser detingut durant el transcurs

d'una batuda. A la comissaria va ser tractat correctament, romanent quaranta-vuit hores incomunicat i sentenciat a tres mesos de presó per indocumentat. Les grans presons algerianes eren cruels, les cel·les repugnants, la higiene absent, el menjar escàs i vomitiu, per la qual cosa únicament ingeria el pa, el que va portar-lo a una acusada pèrdua de pes. Per contra, es va tornar a trobar amb Vicente Sempere, el tenor, també ingressat per indocumentat.

Després de complir condemna, en sortir de presó se'l va detenir novament, aquesta vegada acusat d'activista polític. Concretament assenyala que per *antinegrinista y anticomunista a tope* (sic) i ingressat de nou a la presó al pavelló dels detinguts polítics, on a principis de gener de 1942 es va declarar el tifus ateses les condicions en què es trobaven els interns.

A finals d'abril va ser conduït a Colom Béchar, sent obligat a ingressar a Legió estrangera per evitar el camp de càstig, instal·lant-se a Kenadsa, molt a prop de les mines que bregava el Grup de Treballadors Estrangers núm. 8. Com que les mines rendien satisfactòriament, va començar a aparèixer tota mena de serveis, fins a un bordell. Manuel va treballar a les cuines i a estones modelava tova. Però li molestava el clima i la resta, com el xaloc o les plagues de llagostes.

En desencadenar-se l'Operació Torch, el novembre del 1942, Llobet opina que els francesos van lluitar, però en ocupar Hitler els territoris francesos continentals, els comandants d'Algèria es van passar als aliats i tot va canviar: es van acabar els maltractaments i per guanyar-se la vida va treballar com a cuiner.

Els nord-americans van internar els exiliats en albergs, proporcionant roba, menjar i llit mentre els francesos els arreglaven la documentació oficial. Els que trobaven feina marxaven, els que es quedaven eren emprats pels estatunidencs als seus dipòsits i magatzems. Hi va treballar tres mesos i després va passar a servir a la Creu Roja en un hospital fent neteja i servint menjar a canvi de manteniment, roba i 3000 francs mensuals. Hi va haver consells de guerra per als maltractadors dels camps creats per Vichy amb acusacions de sadisme, maltractaments, etc. i es van dictar penes de mort prèvia degradació: Vint anys i deu anys de treballs forçats.

A finals de juny de 1944, aliats i Creu Roja van començar a evacuar, per la qual cosa Llobet es va quedar sense feina, no tenint més remei que dedicar-se a l'espardenya, la seua veritable professió, però en negre. En Manuel es veia en certa mesura amb un nivell intel·lectual per sobre de la mitjana. Mogut per aquesta raó explica el captiveri de Cervantes a Alger durant cinc anys, qüestió a què dedica eruditament les pàgs. 119-125. Anteriorment, el 9 de maig de 1944 va ser instat a abandonar territori francès en un termini de quinze dies. El 8 de setembre a instàncies del prefecte es va insistir en la seua expulsió, i apro-

fitant el Primer Congrés de la UGT a l'exili a celebrar a Tolosa de Llenguadoc, va demanar permís per traslladar-se i assistir-hi. Se li va atorgar un salconduit d'anada i tornada d'un mes de durada.

Un cop a Tolosa de Llenguadoc va anar a Rodolfo Llopis per aconseguir feina. Llopis el va contractar com a empaquetador de *El Socialista* mentre se li arreglava la documentació i per la tasca rebé 3.000 francs mensuals. Més tard, Manuel Palacios, tresorer del PSOE, li va aconseguir un lloc en una fàbrica d'espardenyes on cobrava 7.000 francs al mes on va estar sis mesos guanyant gairebé el doble gràcies a cobrir moltes hores extraordinàries.

Llobet va ser detingut novament, en aquesta ocasió a Montauban, i va anar a parar a la presó d'Albi en ser confós amb un contrabandista. Va sortir al cap de pocs dies i va marxar a Beziers, on residien uns compatriotes coneguts i després va anar a Montluçon a treballar a la fàbrica de pneumàtics *Dunlop*, ocupant-se de la càrrega i descàrrega de carbó. La narració d'aquests moments és carregada de moralisme, xenofòbia, patriotisme i xovinisme més que palpables.

Però va aconseguir una estabilitat per a ell desconeguda en territori francès. Tanta que va iniciar els tràmits legals per aconseguir la vinguda de la seua esposa, que arribaria el quatre de novembre de 1948 a Perpinyà després de deu anys de separació, però la seua salut estava molt deteriorada, estant internada repetides vegades a l'hospital.

Tampoc Manuel es trobava en condicions idònies, emmalaltint greument el febrer de 1957, sent sotmès a un sever règim alimentari i de repòs. Des de l'arribada de la seua dona, pràcticament, va viure amb l'ajuda dels serveis socials, anant d'aquí cap allà sense trobar llar definitiva, fins que se li va atorgar un pis de lloguer de construcció social pel qual pagava 2/3 de l'import en ser ancians amb baixos ingressos i de pensió. La seua nova residència comptava amb aigua corrent, llum elèctrica, gas, radiador, lavabo, banyera, dutxa, menjador, cuina i una àmplia habitació amb desguàs, mobles nous, gran taula de menjador, televisió, frigorífic i un enorme aparador, al voltant d'un extens parc agradable i tranquil, dotat de centre de jubilats que comptava fins i tot amb rentadora per si algú no tenia. Mai no havia vist res igual. Era a principis dels 70 (pàgs. 219-220). Des de gener de 1975 va manifestar un acusat empitjorament de diabetis i cataractes.

